

e-ISSN: 2651-3595

kalemname

Kırıkkale Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

7/14

ARALIK 2022

DergiPark
AKADEMİK

SÖBIAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SIS
Scientific Indexing Services

EBSCOhost

**Academic
Resource
Index**
ResearchBib

e-ISSN: 2651-3595

Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Sayı/No:14

Aralık/December 2022

Dergi Eski Adı: Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi (KİİFAD)

(Eski ad altında yayımlanan sayılar: 2016, Cilt:1 Sayı:1-2; 2017, Cilt:2 Sayı:3-4; 2018, Cilt:3 Sayı:5)

Eski e-ISSN: 2547-9504

Previous Title: The Journal of Kırıkkale Islamic Sciences Faculty

(Year Range of Publication with Former Title: 2016-2018 Vol:1, No:1-Vol: 3, No:5)

Former e-ISSN: 2547-9504

Kapsam: Dinî Araştırmalar-Sosyal Bilimler

Scope: Religious Studies-Social Sciences

Periyot: Yılda 2 Sayı (Haziran & Aralık)

Period: Biannually (June& December)

Yayın Dili: Türkçe, İngilizce, Arapça, Almanca.

Publication Language: Turkish, English, Arabic, German.

Kalemlname, yılda iki sayı yayımlanan uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.

Kalemlname is an international peer-reviewed academic journal published twice a year.

Makaleler; İngilizce-Türkçe başlık, öz (en az 150 kelime), anahtar kelimeler (en az 5 kavram), İngilizce özet (en az 250 kelime) ve İSNAD atıf sistemine uygun olarak hazırlanan kaynakça içerir.

Articles contain an English-Turkish title, an abstract (at least 150 words), keywords (at least 5 concepts), a summary (at least 250 words), and a bibliography prepared with the ISNAD.

DIYALEKTİĞİN TEMELLERİ*

Aysel DEMİR

Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
Sistematiik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Kırıkkale University Faculty of Science and Literature
Department of Philosophy
Kırıkkale, Turkey.
ayselmus1@hotmail.com
orcid.org/0000-0001-7283-1565

Cemil BOZKURT

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Bölümü
Sistematiik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı
Postgraduate Student, Kırıkkale University Institute of Social Sciences
Department of Philosophy
Kırıkkale, Turkey.
cemilbozkurt2775@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8704-7968

Öz:

Bu çalışmada, eleştirel bakışın temelleri üzerinde durularak, eleştirinin özgürlüğe nasıl kapı açtığı üzerine bir inceleme yapılacaktır. Bu konuda düşünürlerin fikirleri ortaya konacak ve diyalektik ve özgürlük temelinde değerlendirmeler yapılacaktır. İnsanoğlu her şeye şüphe ile yaklaşır. Bu şüphe bizi araştırmaya yönlendirir. Eleştirel düşüncenin felsefe tarihindeki ilerleyişi göz önünde bulundurularak eleştirinin bizi nasıl özgürlüğe yönlendirdiğine baktığımızda, çelişkiler ve karşıtlıklar arasında nasıl bir denge kuracağımız hakkında bize ön bilgi verir. Bu bağlamda, bu makalede eleştirel düşüncenin insanı nasıl özgürleştireceği konusunda çağlara göre düşünürlerin fikirleri araştırılacaktır. Eleştirel düşünce, insanın sosyalleşmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır ve insan var oldukça da varlığını sürdürecektir. Tarih boyunca bir diğerinin ne yaptığıyla ilgilenen insan; doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin vb. birtakım yargılarla eleştirilerini ortaya koymuştur. Elbette burada, bu karşıtlıklarla ifade edilen değerlendirmeler bizi diyalektik bir sürece bağlamaktadır. Eleştiri ve diyalektik yöntemin özünde ise şüphe bulunmaktadır. İnsan şüphe ettiği şey üzerine olumlu veya olumsuz

* Bu makale Doç. Dr. Aysel Demir'in danışmanlığında hazırlanan "Eleştirel Düşüncenin Ontoloji ve Epistemolojiye Etkileri" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

eleştirilerini yöneltilir. Bu noktada İlk Çağ'dan Orta Çağ'a birçok düşünürün şüphe, eleştiri ve diyalektik üzerine düşünceleri bizi bilgilendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, Özgürlük, Diyalektik, Çelişki, Şüphe.

THE BASICS OF DIALECTIC

Abstract:

In this study, an examination will be made on how criticism opens the door to freedom by emphasizing the foundations of critical perspective. The ideas of thinkers on this subject will be put forward and evaluations will be made on the basis of dialectics and freedom. Humans approach everything with suspicion. This doubt prompts us to investigate. Considering the progress of critical thought in the history of philosophy, when we look at how criticism leads us to freedom, it gives us preliminary information about how to establish a balance between contradictions and oppositions. In this context, in this thesis, the ideas of thinkers according to the ages will be researched on how critical thinking can liberate people. Critical thinking has emerged with the socialization of human beings and will continue to exist as long as humans exist. A person who is interested in what each other has done throughout history; right-wrong, good-bad, beautiful-ugly, etc. revealed his criticisms with a number of judgments. Of course, here, the evaluations expressed in these contrasts connect us to a dialectical process. At the core of criticism and dialectical method is doubt. A person directs his positive or negative criticisms on what he doubts. At this point, the thoughts of many thinkers from Antiquity to the Middle Ages on doubt, criticism and dialectics inform us.

Keywords: Criticism, Freedom, Dialectic, Contradiction, Suspicion.

GİRİŞ

Bu çalışmada, eleştirel düşüncenin felsefe tarihindeki gelişimi ile eleştirinin diyalektik ve özgürlük temelinde nasıl bir ilişki içinde olduğu üzerine bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda, eleştirel düşüncenin insanı nasıl özgürleştireceği konusunda çağlara göre düşünürlerin fikirleri ortaya konulacaktır.

Eleştirel düşünce, insanın sosyalleşmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır ve insan var oldukça da varlığını sürdüreceği bir yapılanmadır. Tarih boyunca bir diğerinin ne yaptığıyla ilgilenen insan; doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin vb. gibi birtakım yargılarla eleştirilerini ortaya

koymuştur. Elbette burada, bu karşıtlıklarla ifade edilen değerlendirmeler bizi diyalektik bir sürece bağlamaktadır. Eleştiri ve dolayısıyla diyalektik yöntemin özünde ise şüphe bulunmaktadır. İnsan şüphe ettiği şey üzerine olumlu veya olumsuz eleştirilerini yönelir. Bu noktada İlk Çağ'da birçok düşünürün şüphe, eleştiri ve diyalektik üzerine düşünceleri, bir anlamda Immanuel Kant'ın (ö. 1804) da David Hume (ö. 1776) için ifade ettiği gibi, bizi uyuduğumuz uykudan uyandırmıştır. Eleştirinin temelleri İlk Çağ'da birçok düşünürle atılmıştır. Ancak özellikle Herakleitos (ö. MÖ 475) ve Sokrates (ö. MÖ 399) bizim için diyalektik bağlamda bu eleştirileri en yüksek düzeye çıkaran filozoflar olarak anılmaktadır. Herakleitos'un diyalektik yöntemi tez-antitez-sentez çerçevesinde kullanımı bize karşıtlıkların birliğini verirken, Sokrates ise hayatının sonlanmasına neden olsa da "Sorgulanmamış hayat yaşanmaya değer." düşüncesi temelinde şüphe ve eleştirinin ana merkezimiz olması gerektiğini vurgular. Oysa karanlık dönem olarak ifade edilen Orta Çağ'ın dogmatik yapısı eleştiriye saf dışı bırakmaktadır. Tahammülsüz idare biçimlerinin ağırlıkta olduğu bu bin yıllık çağda bütün bilimlerin Tanrı ekseninde gelişmesi gerekliliği ve zorunluluğu düşüncesi nedeniyle, fikir bazında yeterince mesafe alındığını söylemek yanlış olur. Bu dönemde tüm bilgi süreçleri Tanrı'nın varlığı ve birliğine uyumlu olmak ve ona dayanmak için var olduğundan dolayı Orta Çağ düşünce dünyası, bir anlamda şüphe, eleştiri ve diyalektiğin durakladığı dönem olarak nitelendirilmektedir. Yeni Çağ'dan günümüze kadar ise eleştiri, etkin bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte şüphe ve eleştirinin insanları doğru bilgiye yönlendirmesiyle bilim çağının egemenliği başlar. 17. yüzyılda özellikle René Descartes'in (ö. 1650) şüpheyi bir yöntem olarak almasıyla beraber eleştirinin ve diyalektiğin yolu tam olarak açılır. 18. yüzyıl ile birlikte akıl çağı her şeye eleştirel olarak yaklaşır, diyalektiği kendine yol gösterici olarak alır ve böylece kendinden önceki dogmatik yapıların kalıntılarını bir anlamda temizler. 19. ve 20. yüzyılla birlikte eleştiri ve diyalektik her zaman felsefenin ana temaları olmuş ve günümüzde de önemini kaybetmeksizin varlığını sürdürür hâle gelmiştir.

Yukarıda ifade edilenler ışığında, öncelikle eleştirel düşüncenin kısa tarihini vermek, arkasından diyalektik ve özgürlüğün ne olduğunu belirleyerek diyalektik ve özgürlük ilişkisini ortaya koymak yerinde olacaktır.

1. Eleştirel Düşüncenin Genel Yapısı

Eleştirel düşüncenin tarihi oldukça eskilere dayanır. Daha önce belirtildiği üzere insanın bir “diğer” insanla karşılaşmasıyla beraber karşılıklı etkileşim başlamış ve birbirlerine yaklaşımları genelde eleştirel olmuştur. Eleştiri yapmak için öncelikle bir “argüman”a ihtiyacımız vardır. Bu argümanları tanıyarak, onların gerçekte ne söylemek istediklerini anlayarak ve bunu da dil ile retorik çerçevesinde açıklayarak ortaya koyarız. Argümanı ortaya koyarken şüpheyi bir yöntem olarak kullanırız, mantıksal yapılar üzerinden retorikle desteklediğimiz argümanı diyalektik ile ispat etmeye çalışırız. Onun geçerli veya tutarlı olup olmadığı üzerine akıl yürütürüz. Diyalektik aracılığıyla tez-antitez-sentez aracılığıyla yeni argümanlar üreterek yolumuza devam ederiz ve bu durum böyle devam edip gider. Böylece doğru bilgiye yönlenmiş oluruz. Bununla beraber şüphe ve buna bağlı olarak eleştiri bizi bir bakıma görecelilik anlayışına da götürür. Bu da bilginin kişiden kişiye değiştiğini gösterdiği için eleştirinin de bir bağlamda öznel bir niteliğe sahip olduğunu bize gösterir.

Tarih boyunca düşünürler de belli konulara eleştirilerini yöneltirken görecelilik konusuna dikkat çekmişlerdir. Sofistler bunların başında gelir. Sofistler şüphe, fayda ve eleştiri temelinde bilginin duruma göre değişebileceğini bize göstermiş, özellikle Protagoras (ö. MÖ 420) “İnsan her şeyin ölçüsüdür.”¹ ilkesiyle her şeyin özünde insanın olduğunu iddia etmiştir. Annesi de bir ebe olan Sokrates, soru ve sorgulamalarıyla annesi gibi doğurtma yöntemini kullanarak “Kendini bil” düşüncesiyle insanın kendine dönüşü konusunda yol gösterici olmuş, doğru bilgiye ulaşmaya, yaşama değer katmaya çalışmıştır. Platon (ö. MÖ 347) ise bütün diyaloglarında hocası Sokrates’i en büyük eleştirmen olarak yüceltmıştır. Aristoteles (ö. MÖ 322) ise hocası Platon’dan farklı olarak yine insanı bu dünyada merkeze koyarak, onun toplumsal bir varlık oluşunu eleştirel olarak ortaya koymuştur. Anlaşılacağı üzere özellikle İlk Çağ düşünürlerinin eleştirel teori bağlamında diyalektiği kendilerine temel alarak insanı anlamaya ve araştırmaya çalıştıkları görülür.

Orta Çağ’a baktığımızda ise bu çağın eleştiriye yapısı gereği yüz çevirdiğini görürüz. Dogmatik özelliklere sahip olan Orta Çağ Hıristiyan dinini kendine temel alan, Kilise’nin Tanrı’nın bu dünyadaki temsilcisi olduğuna inanılan, rahipler aracılığıyla da Tanrı’nın varlığını kanıtlamaya çalışan bir düzen içermektedir. Orta Çağ döneminde akıl, Tanrı’nın varlığını

¹ Dış dünyaya ilişkin bilgilerimiz her ne kadar deneyime dayandırılrsa da buna ilişkin formun insanın anlama yetisi tarafından sağlandığı söylenebilir, çünkü zihin tarafından sağlanan bu form olmadan hiçbir şey mümkün olmamaktadır (Cevizci, 2018, s.76). Başka bir ifadeyle gerçeklik, insan zihninin dışında bağımsız olarak var olsa bile insana ait anlama yetisi ve inşa süreci olmadan oluşmamaktadır.

kavramak için bilgi edinme girişimde bulunmalıdır. Burada bilgi, inanç bilgisinin anlaşılması için kullanılmıştır. Doğru bilgide uygunluk kuramı vazgeçilmez unsur olmuştur. Bu uygunluktan kastedilen şey, insan bilgisi ile Tanrı bilgisi arasındaki uyumluluktur. Ancak esas alınan uyumluluk ölçütü Tanrı bilgisine olan uyumluluktur (Çüçen, 2018, s.136). Bu çağ eleştiriye kapalı olduğundan yeniliklere de açık değildir. Her bir yenilik çabası dinden aforoz edilme veya öldürülme ile son bulmaktadır. Dolayısıyla bu süreçte eleştirel bir yaşam söz konusu olamaz. Bu da özgürlüğün kısıtlanması anlamına gelir. O hâlde eleştirinin olmadığı yerde özgürlüğün olması da söz konusu değildir. Çünkü eleştiri insanı özgürleştirir.

Rönesans ve Reform hareketlerinin ardından bilim çağı olarak atfedilen 17. yüzyılda ise Descartes, şüphe ve eleştiri bağlamında yüzümüzü güldürür. Şüpheyi sadece bir yöntem olarak kullanan Descartes, doğru bilgiye ulaştığında şüphe ile de işinin bittiğini ifade eder. Bunu şu söylemiyle destekler: "... Şüphe etmem düşünmem demektir, düşünüyorum, o hâlde varım!" (Descartes, 2020, s.40)

18. yüzyılla birlikte eleştiri en yüksek ve en popüler dönemi ile karşılaşır. Akıl çağı olarak da nitelendirilen bu aydınlanma dönemine şüphe, eleştiri ve diyalektiğe ışık tutmuştur. Aklını kullanmaya başlayan insan, dogmatik yapılanmaları düzen dışına atarak laik bir düzenle her şeyi eleştirerek ilerlemeye başlamıştır. 18. yüzyıl eleştirel bağlamda bir dönüm noktasıdır diyebiliriz. İngiltere, Fransa ve Almanya'da ortaya çıkan aydınlanma hareketleri geçmişteki ve o zamanki sistemlerin eleştirilmesi sonucu büyük yeniliklere kapı açmıştır. Özellikle Fransa'da ortaya çıkan aydınlanma hareketinin özünde halkın artık monarşik sistem eleştirisi vardır. Zengin ve yoksul arasında ortaya çıkan ekonomik ayrışmalar, halkların da ayrışmasına neden olmuş ama bir anlamda da halkın uyanmasına ortam hazırlamıştır. Aydınlanmacı ve özgürleştirici bir niteliğe sahip olan Fransız İhtilali eleştirel temelde yapılanan bir halk ayaklanması olarak karşımıza gelir. Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkesini göz önünde bulunduran bu ihtilal, halkın eğitilerek özgürleşmesine neden olmuştur. François-Marie Arouet Voltaire (ö. 1778), Jean-Jacques Rousseau (ö.1778)² gibi düşünürlerin de önderlik yaptığı bu halk ihtilali, halkın istediklerini almasında yol gösterici olmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere, diyalektik bağlamda zengin-yoksul karşıtlığı, Fransız halkına eleştirel bağlamda sisteme yaklaşmayı öğretmiş ve gerektiğinde hakkını alarak özgürlüğünü kazanmasını sağlamıştır.

² Aydınlanma eleştirisini, aydınlanma çağında yapan ilk düşünürdür.

Almanya’da aydınlanma hareketine baktığımızda ise özellikle I. Kant’ın eleştirel felsefesi ile karşılaşırız. Kant, kendi eleştirel felsefesini *Salt Usun Kritiği*, *Pratik Aklın Kritiği*, *Prolegomena* ve *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserlerinde ortaya koyar. Onun felsefesi bir bağlamda, empirizm ve rasyonalizm düşüncelerinin bir sentezidir. Ancak her iki düşünceyi tam anlamıyla almaz. Empirizmi eleştiriden geçirir, rasyonalizmi eleştiriden geçirir; her ikisinden aldıklarıyla bir sentez oluşturur. Böylece kendi kritik felsefesini oluşturur. Bu anlamda baktığımızda, Kant’ın da eleştirel düşüncesinde diyalektik yapıyı kendine temel aldığı görürüz. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (ö. 1831) ise diyalektiğinin temelinde “Geist” aklı yerleştirir. Var olan tüm somut nesnelere bir şekilde “Geist”ten pay almıştır. Ona göre tez-antitez kavramları karşıtlık olarak algılanmamalıdır. Tez-antitezi de kapsayan ileri bir tümele ulaşmak gerekmektedir. Her şeyi kapsayan “Geist”in, üst akıl olarak kuşatıcı bir özelliğe büründüğünü görmekteyiz.

Şimdiye kadar incelediğimiz düşünürler -Herakleitos hariç- eleştiri, şüphe ve diyalektiği teorik bağlamda ele almışlar ve değerlendirmişlerdir. 19. yüzyılda karşımıza çıkan Karl Marx (ö. 1883) ise artık düşünürlerin teoriyi bırakıp, pratiğin peşinden koşmaları gerektiğini bildirir. Bu bağlamda Marx, yaşama eleştirel ve diyalektik bağlamda bağlanır. Buna göre onun bir yaşam filozofu olduğunu da söyleyebiliriz. Marx, var olanın maddi cinsten olduğunu savunur ve bunun diyalektiğin yasalarına göre hareket ettiğini bize bildirir (Çüçen vd., 2011, s.46). Madde ve onun değişimlerini kendine temel alan Marx, Herakleitos’un her şey değişir prensibinden etkilenerek bu değişimin diyalektik olarak tez-antitez-sentez biçiminde ilerlediğini ifade eder. Ona göre diyalektik; hem insan aklını, hem doğayı hem de tarihi yönlendirir. Bu alanlar karşıtların birliği ve savaşıyla anlam kazanır. Yine bu alanlar çelişkiler mücadelesiyle bizi baş başa bırakır. Marx’ın diyalektik materyalizmine göre madde, sürekli diyalektik ve devrimsel temelde devinir. Böylece de karşıtlar ve çelişkiler bir arada bulunarak değişir, dönüşür ve gelişir. (Çüçen vd., 2011, s.47). Marx, Hegel’in teorisinin mantıki olarak yerine oturmadığı ancak kendisinin Hegel’in teorisini ayakları üstüne oturttuğunu iddia eder.

20. yüzyılda ortaya çıkan Frankfurt Okulu ise ilk olarak 1923 yılında bir grup entelektüel düşünce adamının Toplumsal Araştırma Enstitüsü adıyla Almanya’da kurduğu bir okul olup, genel olarak eleştirel teorinin merkezi olarak görülür. Frankfurt Okulu’nun ortaya çıkması, Orta Avrupa’nın I. Dünya Savaşı’ndan sonra başarısız devrim girişimlerine sahne olması ve Avrupa’da Nasyonal Sosyalizm’e olan ilginin artması sonucudur (Bottomore, 2016, s.65). Bu

okulun günümüzde yaşayan temsilcilerinin olması, tamamlanmış bir düşünce akımı olmadığını da gösterir. Frankfurt Okulu, eleştirinin bir bilgi değil, bilginin eleştirilmesini savunmuştur (Geuss, 2018, s.88). Onlara göre, bilgisel içerikler doğru veya yanlış olma durumuna göre anlam kazanırken, eleştirel bakış aykırı olanı hesaba katma ve aydınlanmayı getirir. Frankfurt Okulu üyeleri, eleştiri ve diyalektik ikilisini birlikte ele almıştır (Güven, 2019, s.84-85). Bu bağlamda genel olarak incelendiğinde eleştirel teorinin üç ana temayı içerdiği görülür. İlk olarak eleştirel teori, aydınlanmacı ve özgürleştirici özelliğe sahip olmalıdır. İkinci olarak, eleştirel teorinin bilgiyi eleştirmesi gerekir. Üçüncüsü ise eleştirel teorinin dönüşlülük özelliğine sahip olması nedeniyle doğa bilimlerinden ayrışmasıdır (Geuss, 2018, s.12). Buna göre eleştirel teori, insanları aydınlatıcı ve özgürleştirici bilgiyi verirken aynı zamanda kendi üzerine düşünebilmeyi sağladığı için dönüşlü bir teoridir.

Diyalektiğin olduğu yerde de eleştiri vardır ve eleştiri, önceki ile hesaplaşmanın yanında tanıma ve yeniden anlamlandırmayı da beraberinde getirir. Bu anlamda özgür bir seçim için bize ortam da hazırlar. Özgür insan, tercihleri sonucunda elde ettiği başarı veya başarısızlığın da sorumluluğunu almak durumundadır. Eleştiri, aynen bir toprağı bakımsız hâlde iken temizleyip düzeltme görevi üstlenmelidir (Kant, 2010, s.17). Kişinin özgür yanının oluşabilmesi için kendi doğa durumunu aşması gerekmektedir ve yapıp ettiklerinin sonucuna katlanabilmelidir. (Mengüşoğlu, 2020, s.61). Bu noktada eleştirel teorinin bir bağlamda insanları özgürleşmeye doğru ilerlettiği ve bu özgürleşmeyi de istendik davranış olarak sağlamlaştırdığı söylenebilir. Özgürleşme, eleştirel teorilerin tüm yöntemlerini kullanarak varılmak istenenin asıl hedef olduğu görülmektedir.

Diyalektik düşünmede şüphe temeldir. Düşünme, şüphe aracılığı ile doğrudan bir gelişmişlik evresine girmektedir. Şüphenin yokluğu ise bizde duruma bağlı kalmayı zorunlu kılar. Bu anlamda özgürlük ve diyalektik ilişkisinde, şüphe sarsılmaz bir yerde konumlanır. Şüphe, bizde uğraşılan bilgi üzerinde çelişkiler olduğunu gösterir. Eleştirel düşünme biçimi bu çelişkileri ortadan kaldırarak ilerleyebiliyorsa diyalektik düşünme biçiminden bahsedilebilir (Çüçen, 2018, s.31). Burada çelişkinin hangi iki şey arasında olması gerektiğini saptamak önemlidir. Çelişki, zihinde çözümlene veya ayrıştırma yapma eğilimini ortaya çıkarır ki bu da diyalektik ile çözümlenir. Dolayısıyla, şüphe üzerinden çelişkilerin belirlenmesiyle diyalektik düşünme araya girer ve insan tekdüze düşünce kalıplarından sıyrılır.

Diyalektik düşünme, sadece düşünme edimi değildir. Onun somut karşılığı olan pratik ifadelerle dökülmesi gerekir. Felsefe, bilmek için uğraşırken diyalektik ise bazı alıştırmalar yaparak tartışma üretme yöntemini kullanır (Aristoteles, 2019, s.107). Felsefi bir düşünce, pratiğe de hizmet ediyorsa orada diyalektiğin varlığı söz konusu olur. Ayrıca teorinin pratik ile uyumluluğu daha doğrusu teorinin pratiğe uyarlanabilmesi, diyalektik için esas koşul olarak durmaktadır. Örneğin Frankfurt Okulu, bilgi ile amacı ve teorik olanla pratiği birleştirme girişiminde bulunur (Bottomore, 2016, s.37). Frankfurt Okulu'nun karşıtlıkları veya farklılıkları ilişkilendirerek ilerleme kaydetmesi, diyalektik düşünce kuramını doğal bir benimseme ile ele aldığını göstermektedir.

SONUÇ

Eleştirel düşüncenin olması, düşünce dünyasının gelişimi adına yeni bir şey ortaya çıkarmak için vazgeçilemez bir unsurdur. Çünkü eleştirel düşünce ile yoğrulmuş bir bilgi, yeni bir şey söylemek anlamına da gelmektedir. Eleştirel düşünce, öncelikle özgürleşmeyi doğurur, sonrasında ise kalıplaşmış yapılardan sıyrılıp ileriye doğru atılımın sağlanmasına zemin oluşturur. Bu özgür ortam daima farklı fikirlerin gezindiği alanın genişlemesi anlamına gelir. Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli unsur, bu farklı fikirlerin hepsine katılmamızın zor olduğudur. Buna göre, bugüne kadar gelmiş geçmiş ve fikirlerine katıldığımız veya katılmadığımız düşünürler vardır. İnsanı anlamaya çalışan bu düşünürler bir bakıma eleştirinin insanı özgürleştireceğine de inanırlar.

Görüldüğü üzere diyalektik çatışma ve zıtlıklar sonucunda eleştirel düşünce dünyasında gelişmeler yaşanmaktadır. Çatışmayı veya zıtlıkları görebilmek için olumlu veya olumsuz anlamda eleştirel ve sorgulamacı akılla bakmak bir gerekliliktir. Böyle bir akıl bulunmadığı zaman bilgi veya varlık bilgisi sadece durağan bir şekilde kalır.

Eleştirinin içinde barındırdığı ilke ve tutumlar insanı şüpheyle, diyalektik araştırmayla baş başa bırakır. Sonuç olarak, eleştirel yaklaşım insanı özgürleştirir.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Metafizik*. çev. Y. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.
- Bottomore, Tom. *Frankfurt Okulu ve Eleştirisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Cevizci, Ahmet. *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Çüçen, A.Kadir. *Felsefeye Giriş*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2018.
- Çüçen, Kadir vd. *Varlık Felsefesi*. İstanbul: Ezgi Kitabevi, 2011.

- Descartes, Rene. *Meditasyonlar*. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Geuss, Raymond. *Eleştirel Teori- Habermas ve Frankfurt Okulu*. çev. Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Güven, Özkan. *Frankfurt Okulu'nun Araçsal Akıl Eleştirisi*. Mardin: Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Cep Kitapları, 2010.
- Mengüşoğlu, Takiyettin. *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020.